

Kolumbus optikou pěti století

Markéta Křížová

Kryštof Kolumbus patří k historickým aktérům, jejichž reálný přínos pro vývoj lidské společnosti, jakkoli významný, zapadá pod nános jeho vlastní sebe prezentace, pozdějších interpretací a cíleně vytvářených mýtů. Pramenů o mořeplavcově životě se dochovalo jen málo a jejich autenticita je sporná, což samozřejmě spekulace a fabulace ještě podněcuje – stejně jako „senzační“ povaha jeho činů. Jisté není přesné datum (snad 1451) ani místo Kolumbova narození; sám se ale pokládal za Janovana. Byl nejméně jednou ženat a měl dva syny. Nevíme, jak vypadal. Známe přesné datum a místo jeho smrti – zemřel ve španělském Valladolidu dne 20. 5. 1506 –, ne však místo, kde definitivně spočinuly jeho ostatky. Mnoho historiků usilovalo a dodnes usiluje o ověření konkrétních údajů, případně o ujasnění obecnějších kontextů historického vývoje v Kolumbově době a o vyvrácení nepodložených tvrzení. Nicméně ani fámy a fabulace nejsou bez zajímavosti. „Slavného objevitele“ se v různých dobách různí aktéři zmocňovali po svém, promítali do něj své představy a ideály a prozrazovali tím mnohé o vlastním myšlenkovém světě.

Nejdůležitějším ověřeným faktem jsou admirálovy čtyři plavby přes Atlantik v letech 1492–1504. Především první z nich zásadně proměnila osudy nejen Evropy a Ameriky, ale v podstatě všech kontinentů; odstartovala dosud nepoznané migrační proudy a globální kulturní transfery. Zámořská expanze by patrně proběhla během 16. a 17. století i bez přičinění tohoto konkrétního mořeplavce. Ostatně samotná cesta roku 1492 vycházela ze zcela chybných premis a její hlavní protagonista nedosáhl žádného z cílů, které si vytyčil. Admirálova výprava však dala zcela bezprecedentní a konkrétní impuls k přesměrování imperiálních a ekonomických ambicí evropských vládců i evropské populace.

Z dochovaných pramenů jsou nejčastěji citovány – a někdy doslova rozpitávány – Kolumbem samotným formulované zprávy o jeho objevech, především

Kolumbus vyplouvá na moře, rytina ze 17. století adaptující původní ilustraci Theodora de Bry (k edici Kolumbova deníku) z roku 1594

list adresovaný Luisi de Santágel, hlavnímu písaři kastilského dvora, z dubna 1493.¹ Šíření této a dalších zpráv napomohl rovněž krátce předtím vynalezený knihtisk, který mnohonásobně urychlil transfer informací v evropském prostoru a zvýšil povědomí o španělských a portugalských aktivitách v zámoří i v jiných částech Starého světa. Co se týče dalších dokumentů, část Kolumbových deníků máme k dispozici díky tomu, že je dominikánský misionář Bartolomé de Las Casas zapracoval do svého pojednání o dějinách „Indií“, tedy španělských kolonií v Karibiku.² Las Casas tyto dokumenty údajně získal od Kolumbova mladšího syna Fernanda, jenž je sám použil pro sepsání otcova životopisu. Jejich (patrně) španělské originály se ovšem nedochovaly; jedinou verzí je překlad do italštiny z roku 1571.³ Některé pasáže deníků, respektive velmi autenticky působící opisy, a další důležité dokumenty z přelomu

- 1 V letákové formě byl dopis několikrát vydán již v roce 1493 i v letech následujících. Viz např. faksimile jeho verze, která vyšla v Barceloně v roce 1493: *The Spanish Letter of Columbus to Luis de Sant' Angel, Escribano de Racion of the Kingdom of Aragon, Dated 15 February 1493*, ed. Michael P. Kerney, London 1893. Existují dva překlady do češtiny: *Kolumbův lodní deník: Dvě knihy velkých činů a velkého osudu*, přel. a ed. Jan Brechensbauer, Praha 1942, s. 206–214; *Cesty Kryštofa Kolumba: Deníky, listy, dokumenty*, přel. a edd. Oldřich Bělič – Jiřina Běličová, Praha 1958, s. 72–85 (tato edice ale byla přeložena z původně ruského vydání Kolumbových textů).
- 2 Dílo kolovalo již od 17. století v opisech, nemělo ale patrně širší dosah. Vydáno bylo až v 19. století: Bartolomé de Las Casas, *Historia de las Indias I–V* [1561], edd. Marqués del Fuensanta Valle – José S. Rayón, Madrid 1875. Kolumbovy osudy a texty převzaté z jeho deníků se nacházejí především ve svazcích I a II.
- 3 [Fernando Colombo], *Historie della vita e dei fatti di Cristoforo Colombo*, přel. Francisco de Ulloa, Venezia 1571.

15. a 16. století v roce 1789 objevil Martín Fernández de Navarrete, když ve španělských archívech hledal zdroje využitelné pro nově budované královské námořní muzeum, a vydal je v edici, která se stala přelomem v dějinách kolumbovských historických studií.⁴

„*Toto jsou admirálova vlastní slova,*“ konstatuje Las Casas zas a znovu, když cituje z mořeplavcových deníků. Nicméně pravdivost Kolumbem produkováných dokumentů byla rozporována už za jeho života a tím více po jeho smrti. Podnět k tomu dal on sám, neboť během první plavby falšoval záznamy o poloze lodí a upluté vzdálenosti. Stejně tak zůstává otázkou, nakolik Fernando Colón upravil znění dokumentů ve snaze vylepšit pověst svého otce a posílit pozici jeho dědiců. A také nakolik je pak dále upravoval Las Casas, který rovněž sledoval vlastní cíle, především ospravedlnění misijní činnosti v koloniích a posílení autonomie misionářů vůči světské moci.⁵

Theodor de Bry, *Přistání Kryštofa Kolumba na Hispaniole, 1594*, mědiryt

-
- ⁴ Martín Fernández de Navarrete, *Colección de los viajes y descubrimientos que hicieron por mar los españoles desde el fin del siglo XV I–IV*, Madrid 1825–1837. Kolumbovské dokumenty se nacházejí zejména ve svazcích I a II. K okolnostem nálezu viz María M. Portuondo, Finding “Science” in the Archives of the Spanish Monarchy, *Isis*, 2016, roč. 107, č. 1, s. 95–105.
- ⁵ K Bartoloméovi de Las Casas viz Markéta Křížová, Bartolomé de Las Casas (1484–1566). Dobyetí Ameriky a otázka lidské důstojnosti v evropském myšlení moderní doby, in: Miroslav Bárta – Martin Kovář et al., *Lidé a dějiny*:

Ve všech Kolumbovi připisovaných textech se objevuje motiv v následujících staletích v historiografii trvale přítomný – motiv muže zneuznaného a ubližovaného, který viděl dále než ostatní. Muže, jehož odpůrci „*nejdou přáteli a ani nepřejí zvelebení vznešeného státu Vašich Výsostí. (...) Jestliže podnik sám neposkytuje dosud takový výtěžek, aby se uhradil náklad, přece jen velice posloužil Bohu, pomáhaje k rozšíření jeho svatého jména v neznámých zemích a mimo to založil největší titul slávy, o jakém se žádnému vladaři ani nesnilo, že by mohl získati na poli duchovním nebo hmotném.*“⁶

Kolumbova vlastní slova jsou sporná a slova jiných zaznít nemohla. Zásadní by jistě byla výpověď Martina Alonsa Pinzóna, zkušeného námořníka a při první cestě roku 1492 kapitána Pinty. Po přistání v Americe mezi ním a Kolumbem vypukly neshody, Pinzón odplul ze své vůle zpět do Španělska, ale zemřel (podle některých historiků na syfilis) dříve, než se mohl dostavit ke dvoru a podat svědectví. Tento muž, jenž významně přispěl ke zdaru první plavby k Novému světu, v dalších staletích v historických dílech i všeobecném povědomí figuroval jako zrádce a protivník objevitele Ameriky.⁷

Sám Kolumbus nebyl za svého života a především pak po smrti plně doceněn, což jeho apologeti těžce nesli. Pravdou je, že ani kronikář města Valladolidu v roce 1506 nepokládal skon muže, jehož aragonský král jmenoval „*admirálem moře oceánského*“ za hodný zaznamenání.⁸ Ovšem důsledky objevení Ameriky se v mnoha částech Iberského poloostrova – nemluvě o zbytku Evropy – projevy až s dlouhým zpožděním.⁹ A poté, co odezněl úžas z první cesty, z pohledu na domorodce a pestrobarevné papoušky, se i v krátkodobé perspektivě zdály ekonomicky zajímavější a průlomovější návraty Vasca da Gamy z Indie (1495) a posádky Fernãa de Magalhãese z cesty kolem světa (1522), nemluvě o úspěších Hernána Cortése a Francisca Pizarra při dobývání amerického vnitrozemí. Mimo to se v živelném editování a překládání Kolumbových zpráv jeho jméno (i ledacos jiného) často ztratilo; to je ostatně i případ první české zprávy o objevení Ameriky, kompilátu z pera plzeňského

K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě, Praha 2017, s. 209–228. K velmi obtížné interpretaci Kolumbových textů viz Margarita Zamora, *Reading Columbus*, Berkeley – Los Angeles 1993.

⁶ Kolumbovi tato slova vkládá do úst Las Casas, viz Brechensbauer (pozn. 1), s. 374.

⁷ Jeden z mála jeho detailních životopisů nabídl Louis T. Begaud, *Le premier Capitaine au long cours, Martín Alonso Pinzón, associé de Christophe Colomb, organisateur et animateur de l'expédition de 1492*, Paris 1944.

⁸ John H. Elliott, *The Old World and the New: 1492–1650*, Cambridge 1992, s. 10.

⁹ Pomalému pronikání vědomí převratnosti roku 1492 do španělského a evropského povědomí věnoval monografii Felipe Fernández-Armesto, *1492: The Year the World Began*, New York 2010.

tiskaře Mikuláše Bakaláře z roku 1506, jemuž se blíže věnuji ve svém druhém textu v této publikaci.¹⁰

Právě nepředvídatelné mechanismy přenosu informací vedly k tomu, že se v první dekádě 16. století v povědomí evropské veřejnosti – tedy alespoň její gramotné části – nakrátko stal „objevitelem“ Ameriky Florentin Amerigo Vespucci. Bylo to především díky popularitě dopisu, původně adresovaného jeho patronovi Lorenzu di Pierfrancesco de' Medici. Vespucci v něm explicitně vyjádřil přesvědčení, že ostrovy v západních mořích nejsou předpolí Asie, ale „*Mundus Novus*“ (Nový svět). Pod tímto názvem pak kolovaly překlady a parafráze jeho listu po celé Evropě. Lotrinský kartograf Martin Waldseemüller právě v této době dokončoval kompendium o podobě světa doprovázené mapami a zásadně ovlivněné senzačními objevy na východě i západě. Do uvedené obsáhlé publikace nazvané *Cosmographia Introductio* (Úvod do kosmografie) pod dojmem Vespucciho zpráv přidal k dosud známé trojici kontinentů čtvrtý. Slovy Matthiase Ringmanna, spoluautora tohoto díla, „*není důvod, aby kdokoli protestoval proti jménu odvozenému od Ameriga Objevitele, muže moudrého ducha. Vhodnou podobou by byla Amerige, tedy Země*

Martin Waldseemüller, mapa světa z knihy *Cosmographia Introductio* (Úvod do kosmografie), 1507, dřevoryt

¹⁰ Viz text Markéty Křížové „Kolumbus a „české moře““ v této publikaci na s. 36–37.

*Amerigova, nebo America, neboť i Evropa a Asie nesou ženská jména.*¹¹ Vzhledem k popularitě Waldseemüllerovy a Ringmannovy práce, která byla jen v roce 1507 vydána nejméně čtyřikrát, se výzvě k pojmenování Nového světa dostalo velké propagace.

Zároveň byla zahájena debata, jež dodnes nepřestává rezonovat mezi historiky i běžnými zájemci o dějiny: okradl Vespucci záměrně Kolumba o jeho zásluhy na objevení Ameriky? Zdá se, že oba muži o sobě sotva věděli. Jejich cíle byly v zásadě totožné, tedy vrátit se ze zámořských cest ve zdraví, s bohatým nákladem, a zajistit sociální vzestup sobě i svým potomkům. Vespucciho samozřejmě oslavovali a dodnes oslavují především v rodné Florencii. Nikdy se však nestal celoitalským hrdinou. I proto, že Itálie jako alespoň relativně homogenní kulturní a politický celek, jehož příslušníci cítili vzájemnou sounáležitost, vznikla až v 19. století, kdy už byl Kolumbův obraz v evropské imaginaci pevně zakořeněn.

Výraznějšího soupeře než Vespucci představoval v debatách 16. století někdo jiný – tzv. „neznámý kormidelník“, jenž se měl těžce nemocen vrátit z dlouhé plavby a před smrtí Kolumbovi pod pečeti tajemství prozradit existenci pevné země v západních mořích. Tato příhoda se poprvé objevila v historickém pojednání Gonzala Fernándeze de Oviedo,¹² je ale zřejmé, že podobné zkažky kolovaly už za admirálova života a jeho syn Fernando i Bartolomé de Las Casas se proti nim vymezovali. Vůči obvinění z nepůvodnosti objevu se ostatně Kolumbus ohrazuje i v historice o naklepnutém vejci, kterou jako první zmínil milánský dobrodruh Girolamo Benzoni.¹³

Ať už byl autorem fám o „neznámém kormidelníkovi“ kdokoli, posloužily snahám krále Ferdinanda II. Aragonského zbavit Kolumba a jeho potomky rozsáhlých privilegií, která získal díky své úspěšné první plavbě. Právě podepsání dokumentu garantujícího tato privilegia, tzv. *Kapitulací ze Santa Fé* (tedy smlouvy mezi Kolumbem a aragonskou korunou), je námětem obrazu Václava Brožíka *Kryštof Kolumbus na dvoře španělském roku 1492* (1881),

¹¹ *Cosmographia Introductio*, Saint-Dié 1507, cit. in: Felipe Fernández-Armesto, *Amerigo: The Man Who Gave His Name to America*, New York 2007, s. 185.

¹² Gonzalo Fernández de Oviedo, *Historia General y Natural de las Indias, Islas y Tierra Firme del Mar Océano I* [1535], ed. Juan Pérez de Tudela Bueso, Madrid 1992, s. 15. Jako mnoho dalších spisů z této doby byla Oviedova práce vydána až s velkým odstupem (poprvé v Madridu 1851–1855), první verze ale kolovaly v opisech a pasáží z nich byly přebírány dalšími autory – například níže citovanými Girolamem Benzonim a Franciscem Lópezem de Gómara.

¹³ Girolamo Benzoni, *La Historia del Mondo Nuovo*, Venezia 1565, s. 12–13.

jemuž se detailně věnuje Vjera Borozan.¹⁴ Ovšem poct a odměn se podle *Kapitulací* mělo dostat tomu, kdo v západním oceánu „nalezne“ země nebo ostrovy.¹⁵ Pokud tedy Kolumbus nebyl původním objevitelem, mohl se král Ferdinand II. ze svých příslibů vyvázat.

Pozdější španělští kronikáři se zase snažili zdůraznit, že právě kastilští plavci jako první získali povědomí o zámořských zemích, a ne Janovan Kolumbus, který svou cestu podnikl „na náklady Katolických Veličenstev“, jak podotkl třeba Francisco López de Gómara.¹⁶ Implicitní vzkaz, že to byli král Ferdinand II. a královna Isabela, kteří nesli náklady této i dalších objevných plaveb, obsahuje také historka o tom, jak Isabela zastavila své šperky, aby mohla vypravit Kolumbovy lodě. Poprvé ji zmiňuje Las Casas a velké oblibě se těšila zejména v 19. století – to ostatně potvrzuje i výše zmíněný Brožíkův obraz.

Debaty o prvenství utichly ke konci 16. století a Kolumbův podíl na otevření Nového světa se v Evropě stal v zásadě uznávaným. Především spisy vzešlé ze španělského prostředí ale admirála vykreslovaly jako nástroj Prozřetelnosti, plnící svou předem určenou roli v cestě lidstva ke spasení a Španělska ke globální velikosti,¹⁷ nikoli jako vytrvalého průkopníka prosazujícího svou vůli. Španělští historikové jeho plavby připomínali zejména z toho důvodu, aby se zastínilo prvenství Portugalců v zámořských objevech. Jen výjimečně se v tomto prostředí setkáváme s motivem vysmívaného vizionáře a heroického snílka – třeba v dramatu Lope de Vegy z roku 1614 *Objev Nového světa Kryštofem Kolumbem*.¹⁸ Také filozof Francis Bacon ve svém utopickém spisu *Nová Atlantis* postavil sochu „Kolumba, který objevil Západní Indii“ vedle dalších vynikajících dobrodinců lidstva. „Je tam i socha prvního vynálezce lodí, socha vašeho mnicha, který vynalezl střelný prach a střelné zbraně, dále sochy vynálezců hudebních nástrojů, písma, tisku, socha prvního astronoma, vynálezce zpracování kovů, výroby skla, výroby hedvábí ze smotků bource

¹⁴ Viz text Vjery Borozan „Nařuknout špičku vejce: Kolumbus jindy a dnes“ v této publikaci na s. 94–100.

¹⁵ Jedna z kopií *Kapitulací ze Santa Fé* je dodnes uložena v Archivu de la Corona de Aragón. Poprvé byly vydány v rámci moderní edice: Navarrete (pozn. 4), svazek I, s. 7.

¹⁶ Francisco López de Gómara, *Historia general de las Indias y vida de Hernán Cortés I* [1553], ed. Jorge Gurriá Lacroix, Caracas 1979, s. 44.

¹⁷ Viz např. Antonio de Herrera y Tordesillas, *Historia general de los hechos de los castellanos en las Islas y Tierra Firme del mar Océano que llaman Indias Occidentales*, Madrid 1601.

¹⁸ Lope de Vega, *El Nuevo Mundo descubierto por Cristóbal Colón* [1614], ed. Robert M. Shannon, Ann Arbor 2014.

*morušového, sochy prvního výrobce vína, vynálezce pluhu a vynálezce výroby chleba a cukru.*¹⁹

Zásadní proměnu ve vnímání Kolumba přineslo 18. století. Nástup osvícenství, oslava vědy, odpor k „pověrám“, explicitní antikatolictví – pro to vše bylo možné postavu objevitele Ameriky využít: vykreslit ho jako muže, jenž předešel svou dobu, svedl vítězný boj s pověrou a bigotními mnichy a veden vědeckou zvědavostí a touhou prospět celému lidstvu učinil zásadní krok k rozvoji civilizace.²⁰ „*Objevení Nového světa bylo dílem aktivního, sebezpytujícího ducha, obeznámeného s vědeckými poznatky, vedeného praktickou zkušeností a jednajícího podle předem připraveného plánu, jehož uskutečnění vyžadovalo značnou vytrvalost a neméně odvahy.*“²¹ Takto jej v roce 1770 charakterizoval francouzský encyklopedista Guillaume Thomas François Raynal. Stranou přitom ponechal Kolumbovo náboženské zanícení, myšlenky na osvobození Božího hrobu i jeho projektování biblické geografie do nově objevených území. Díky encyklopedistům se tak v dalších dvou stoletích sváří dva kolumbovské obrazy – „posledního muže středověku“, zbožného a uvězněného v tradičních myšlenkových schématech, a muže otevírajícího brány evropského novověku, svobody myšlení i vyznání.

Podobná slova jako Raynal volil o sedm let později skotský historik William Robertson, jenž navíc postavil do ostrého kontrastu vizionáře vědy Kolumba a bigotní, pobožnůstkářské Španěly, neschopné pochopit jeho argumenty. (Pomiňme, že Španělsko v době Kolumbovy plavby a mnoho dekád po ní neexistovalo, že šlo o personální unii několika samostatných království.) Aby autor svému hrdinovi dodal důstojnost, obdařil ho šlechtickými, byť zchudlými předky a vyfabuloval i jeho údajné studium na univerzitě v italské Pavii.²² Ne všichni ale sdíleli černobílý pohled na Kolumba jako na muže vedoucího Evropu ke světlou poznání. U příležitosti 300. výročí jeho plavby Francouzská akademie slíbila udělit cenu za úvahu na téma „*Jaký byl vliv Ameriky na politiku, obchod a zvyklosti Evropanů*“. Vítěz soutěže (jehož jméno se nedochovalo) ovšem k úkolu přistoupil velmi rozvážně. Poukázal na skutečnost,

¹⁹ Francis Bacon, *Nová Atlantis* [1626], přel. Konstantin Jelínek, Praha 1952, s. 52.

²⁰ Matthew H. Edney, *Creating "Discovery": The Myth of Columbus, 1777–1828*, *Terrae Incognitae*, 2020, roč. 52, č. 2, s. 195–213.

²¹ Guillaume T. F. Raynal, *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes* III, Genève 1781, s. 268–289.

²² William Robertson, *The History of America* I–III, Dublin 1777–1792. Kolumbovi je věnován zejména svazek I.

že Kolumbova cesta opravdu umožnila expanzi obchodu a podnítila rozvoj věd, ale přinesla také nové nemoci a nepřímo zavinila masivní inflaci a zbídačení řady evropských regionů. „*Pokud by ti Evropané, kteří obětovali své životy Americe, našli zaměstnání v Evropě, káceli lesy a stavěli silnice, mosty a kanály, nenašla by Evropa ve svém vlastním lůně vše, co teď zdaleka dováží?*“ zdůrazňoval pisatel.²³

Jestliže se tedy třístému výročí na půdě Starého světa nedostalo výraznějších oslav, o to hlasitěji se ke kolumbovskému odkazu přihlásil nový aktér na mezinárodní šachovnici – Spojené státy americké. Vzpurné kolonie, které cíleně odvrhly své britské kořeny, hledaly nové národní hrdiny a janovský mořeplavec byl více než vhodným kandidátem. Navzdory probíhající válce za nezávislost se do severoamerických kolonií brzy dostala řada výtisků Robertsonovy knihy, přičemž autorova elegantně formulovaná interpretace dějin amerického kontinentu a jeho světodějně úlohy získala mezi vzbouřenými kolonisty velkou popularitu. Právě pod dojmem Robertsona sepsal v roce 1787 mladý protestantský duchovní Joel Barlow dramatickou báseň „Kolumbovo vidění“. Mořeplavce, trpícího v řetězech v podzemním vězení královského paláce, přijde ve snu utěšit anděl a předestře mu budoucnost kontinentu, který otevřel evropské civilizaci – ukáže mu pokrok vědy a učenosti a směřování amerického lidu ke svobodě, vrcholící hrdinstvím patriotů v bitvě u Saratogy.²⁴ Kolumbova plavba je tak jednoznačně propojena s dějinami USA, stává se jedním z mnoha článků dlouhého řetězce civilizačního vývoje, jenž vrcholí ustavením demokratického režimu na půdě Nového světa.

Barlow nebyl mezi severoamerickými intelektuály ve své apoteóze janovského plavce osamocen. Objevily se dokonce úvahy o přejmenování nového soustátí na Kolumbii nebo Christophorii. Ty byly nakonec opuštěny, ale přetrvávala alegorie Kolumbie jako symbolu nového národa, svobody a pokroku (a jako vhodná protiváha ženského symbolu původní metropole, postavy Britannie). Z dnešního pohledu a při vědomí toho, jak bylo zacházeno s obyvateli Karibiku vzápětí po objevení Nového světa i s obyvateli Severní Ameriky v 18. a 19. století, je poněkud ironické, že alegorická „Američanka“ měla často atributy indiánské dívky.²⁵ Především se ale Kolumbovo jméno již v roce 1791,

²³ Elliott (pozn. 8), s. 2.

²⁴ Joel Barlow, *The Vision of Columbus*, Hartford 1787.

²⁵ Delno C. West – August Kling, *Columbus and Columbia: A Brief Survey of the Early Creation of the Columbus*

symbolicky v „předvečer“ 300. výročí jeho plavby, spojilo s další legendární postavou, prvním prezidentem Georgem Washingtonem, a to v pojmenování okrsku District of Columbia, v němž mělo vyrůst hlavního města federace.

Proměnu Kolumba v amerického hrdinu stvrdila jeho biografie z pera spisovatele Washingtona Irvinga, poprvé vydaná v roce 1828. Autor využil již zmíněnou Navarretovu edici textů ze španělských archivů, která obsahovala mnohá dosud neznámá a průlomová svědectví admirála samotného i jeho současníků. Proto mohl prezentovat své interpretace jako „objektivní“, založené na nezpochybnitelných pramenech. Pravdou ale je, že si mnohé domyslí, přibarvil nebo zcela vyfabuloval. V Irvingově textu si nelze nevšimnout vlivu skotského romantického básníka a prozaika Waltera Scotta a jeho metody evokování autenticity skrze plastické popisy krajiny a pocitů jednotlivých aktérů – Isabela sklánějící se ke Kolumbovi, pomluvenému a obtěžkanému okovy, je zrcadlovým obrazem královny Alžběty tváří v tvář provinilému hraběti z Leicesteru ve Scottově románu *Kenilworth* (1821).²⁶ Přesto se Irvingova kniha stala na více než století všeobecně přijímaným výchozím textem pro zájemce o Kolumba a jeho dobu, ať už z odborných kruhů, nebo z řad široké veřejnosti. Byla přeložena nejméně do 12 jazyků včetně češtiny a vydávána v nesčetných reedicích a výtazích.

Irvingovým přičiněním zakořenily některé kolumbovské mýty, především představa, že nejen prostí námořníci, král a královna, ale i profesori z univerzity v Salamance věřili, že Země je plochá. Takové názory se přitom podařilo vyvrátit již v antice a po většinu středověku byly všeobecně odmítány. Proslulé „hádání v Salamance“, které předcházelo první plavbě na západ – tedy setkání světských a církevních učenců v roce 1487, během nějž se debatovalo o Kolumbově návrhu –, se soustředilo na velikost zeměkoule a na délku cesty západním směrem; a Kolumbus byl tím, kdo se mylil.²⁷ Ovšem Irvingův hrdina je mužem, jenž „první v mysli tušil a neohroženě podstoupil tajemství nebezpečných hlubin, a jehož mocný duch, neoblomná vytrvalost a rekovská srdnatost

Symbol in American History, *Studies in Popular Culture*, 1989, roč. 12, č. 2, s. 45–60; Thomas J. Schlereth, Columbia, Columbus, and Columbianism, *Journal of American History*, 1992, roč. 79, č. 3, s. 937–968. Bitva u Saratogy (1777) představovala rozhodující vítězství Američanů nad Brity v americké válce za nezávislost, viz například Svata Raková, *Podivná revoluce: Dlouhá cesta Američanů k nezávislosti (1763–1783)*, Praha 2005, s. 200.

26 Tuto paralelu zmiňuje Alice P. Kenney, *America Discovers Columbus: Biography as Epic, Drama, History, Biography*, 1981, roč. 4, č. 1, s. 49.

27 Americký historik Jeffrey Burton Russell věnoval „mýtu ploché Země“ celou knihu: Jeffrey B. Russell, *Inventing the Flat Earth: Columbus and Modern Historians*, New York – Westport 1991.

ve spojení uvedly oba konce světa. Vypravování o lopotném jeho životu jest poutko, spojující historii starého a nového světa.“²⁸ Podle autora Kolumbus osvobodil nejprve sebe a pak lidstvo z okovů středověké a katolické nevědomosti. Zachoval si vysokou morální úroveň (i proto Irving široce rozpracovává téma jeho nepřátel a pomlouvačů). Netoužil po osobním obohacení, naopak otevřel zámořský obchod ve prospěch všech obyvatel Evropy. Byl hluboce zbožný, ale nikoli pobožnůstkář. Především však vždy a ve všem spoléhal sám na sebe. Mohl tak převzít roli vzorového pionýra osídlujícího vnitrozemí Severní Ameriky.

A nejen to. Přihlášení se ke Kolumbovu odkazu mělo pro americkou veřejnost, a především americké politiky, dalekosáhlejší význam. Od samého počátku své existence projevovaly USA imperiální ambice vůči tehdy ještě španělským državám v Severní a Střední Americe a v Karibiku. Na jedné straně se často objevovaly odkazy na tzv. černou legendu, tedy obraz brutální španělské kolonizace tak, jak jej nastínil Bartolomé de Las Casas, a z ní vycházející zpochybnění práva Španělů na koloniální nadvládu. Na straně druhé potom skutečnost, že Kolumbus sice otevřel Nový svět Evropě, ale nebyl Španělem. Naopak, uvrhli jej do želez poté, co se (jak plasticky líčil Irving a po něm mnozí další) postavil proti brutálnímu jednání prvních španělských kolonistů na karibských ostrovech. Představoval tedy, jak již bylo řečeno, prototyp „dobrého“ objevitele, dobyvatele a kolonisty, šířitele civilizace v americké divočině. A přesně takto prezentovala vláda Spojených států amerických své expanzivní snahy jak při obsazování indiánských území na západě, tak během mexicko-americké války (1846–1848), která vyústila v zábor třetiny území Mexika, dále ve válce se Španělskem o Kubu a Filipíny (1898) a konečně i při nespočetných intervencích na území latinskoamerických států během 19. a první poloviny 20. století. V pozadí všech těchto aktivit jako by stála vznešená postava Kryštofa Kolumba.

Vzhledem k takovému postoji politiků a novinářů nepřekvapí, že i mezi severoamerickými umělci zůstával motiv objevení Nového světa po celé 19. století velmi oblíbený. Ztvárnili jej nesčetní malíři. Protagonista „americké poezie“ Walt Whitman admirála ve své „Modlitbě Kolumbově“ z roku 1874

28 Washington Irving, *History of the Life and Voyages of Christopher Columbus I*, New York 1828, s. 15 (v českém překladu: Jakub Malý, *Amerika od času svého odkrytí až na nejnovější dobu. Díl první: Život a cesty Kristofa Kolumba. Z angličtiny Washingtona Irvinga*, Praha 1853, s. 3.).

znovu vykreslil jako mučedníka, který v okovech trpí proto, že otevřel lidstvu „nový, lepší svět“.²⁹ Pravdou je, že autor do této vidiny projektoval i své vlastní pocity zneuznanosti a nespokojenosti s dobou, v níž žil – ale právě tato možnost ztotožnit individuální nespokojenost s historickým velikánem činila Kolumba tak atraktivním i pro Whitmanovy čtenáře.³⁰

V samotných španělských koloniích nebyl Kolumbus mezi 16. a 18. stoletím příliš připomínán. Větší pozornosti se dostávalo objevitelům a dobyvatelům konkrétních regionů, jako byl Hernán Cortés v Mexiku nebo Gonzalo Jiménez Quesada v Kolumbii. Ale i v Latinské Americe vyvolaly války za nezávislost nutnost vymezit se vůči španělským kořenům, což vedlo k obnovení zájmu o janovského mořeplavce. Nejvýznamnější protagonista tamních osvobozovacích bojů, Simón Bolívar, dokonce ve svém projevu v Bogotě promlouval k přítomným jako k dětem „*Kolumbovy hemisféry*“, které spojuje vzájemná láska.³¹ Jeho sen o sjednocení bývalých španělských kolonií do federace obdobné té severoamerické se nezdařil, avšak zanechal po sobě alespoň jméno jedné z nových republik – Kolumbie.

Co se týče evropských autorů, ti během 19. století nadále interpretovali Kolumba a rané dějiny Ameriky jako součást evropského historického příběhu – jako logické vyústění procesů, které propojily antické vědění, křesťanskou zbožnost a renesanční podnikavost a vyústily do vzniku civilizace, vedoucí ke světu celý svět. Do janovského rodáka se stylizovali mnozí cestovatelé konce 18. a celého 19. století. Druhou vlnu koloniální expanze evropských států, směřující především do Afriky a Asie, měla legitimizovat „kolumbovská“ touha po překročení hranic známého. Moderní cestovatelé byli dokonce přesvědčeni, že admirála překonali – Kolumbus sice otevřel cestu do zámořských krajů, ale jen díky pokrokům osvědčených badatelů dalších staletí bylo možné jejich přírodní bohatství plně pochopit a využít.³² Právě v této době se také, vzhledem k rostoucí Kolumbově popularitě napříč Evropou,

29 Báseň „Prayer of Columbus“ Whitman nejprve otiskl v *Harper's Monthly Magazine*, 1874, roč. 48, č. 3, s. 524–525, a později zařadil do poslední z mnoha verzí své básnické sbírky, která vyšla za jeho života: Walt Whitman, *Leaves of Grass*, New York 1891, s. 323–325.

30 William H. Shurr, Irving and Whitman: Re-Historicizing the Figure of Columbus in Nineteenth-Century America, *ATQ*, 1992, roč. 6, č. 4, s. 237.

31 Bolívarův projev v Bogotě ze dne 15. 1. 1815, cit. in: Simon Collier, Nationality, Nationalism, and Supranationalism in the Writings of Simón Bolívar, *The Hispanic American Historical Review*, 1983, roč. 63, č. 1, s. 49.

32 Viz Susanne Zantop, *Colonial Fantasies. Conquest, Family, and Nation in Precolonial Germany, 1770–1870*, Durham 1997.

Lorenzo Bartolini, Kolumbův
pomník v Janově, 1842

začaly množit spekulace o jeho původu katalánském, židovském, německém nebo portugalském, „rekonstruovaném“ na základě útržkovitých nebo vyfabulovaných pramenů. V roce 1842 byl realizován první admirálův pomník na evropském kontinentu, v jeho rodném Janově. Symbolika je velmi přímočará: mužská postava, vysoce vyzdvížená nad příděmi lodí, vztahuje s ochranným gestem ruku k ženské personifikaci Ameriky s pery ve vlasech, která se mu choulí u nohou.

Pozoruhodné implikace mělo vztyčení další sochy, tentokrát před guvernéřským palácem v Havaně v roce 1862. Kuba byla v té době jednou z mála zbývajících španělských kolonií; i tam se však ozývalo volání po nezávislosti. Oslava objevitele Ameriky měla posílit pozici metropole. Kubánští vlastenci ale obratem připomněli jednání, kterého se admirálovi ze strany španělské

koruny dostalo. Neopomněli zdůraznit, že stejně macešsky zachází král i s jejich ostrovem.³³ Snahy Španělska potvrdit „vlastnictví“ Kolumba, a tedy i zemí, které objevil, dále zkomplikoval senzační nález údajného admirálova hrobu v katedrále v Santo Domingu v roce 1877.

Osudy Kolumbových tělesných ostatků jako by odrážely i jeho úděl věčného poutníka. Původně spočinuly ve Valladolidu. Fernando Colón se po sedmi letech rozhodl přesunout je na reprezentativnější místo – do kartuziánského kláštera Santa María de las Cuevas nedaleko Sevilly, kde admirál sbíral síly po návratu ze čtvrté plavby. Roku 1526 tam byl pohřben i jeho starší syn Diego Colón. Již v roce 1537 ale král Karel V. nechal ostatky obou Kolumbů poslat do Santa Dominga, hlavního střediska ostrova tehdy nazývaného Española (dnes Hispaniola), a uložit v právě dokončené monumentální katedrále Santa María la Menor. Roku 1795, tedy v době vrcholícího povstání „černých“ otroků v západní části tohoto ostrova (dnešní Republika Haiti), bylo rozhodnuto přesunout Kolumba do bezpečí sousedního španělského ostrova – Kuby.

Po nějaké době vyhlásila nezávislost i východní část Española pod jménem Dominikánská republika. Španělsko se v letech 1861–1865 pokusilo svou koloniální nadvládu nad tímto územím obnovit, což pochopitelně nijak neprospeklo vzájemným vztahům obou zemí.³⁴ O to větší senzaci vyvolalo vystoupení Rocca Cocchia, biskupa v Santo Domingu, v září 1877; před věřícími shromážd-

Fotografie sochy Kryštofa Kolumba od Ernesta Gilberta z let 1885–1886 před katedrálou Santa María la Menor v Santo Domingu, 1899

³³ Christopher Schmidt-Nowara, *The Conquest of History: Spanish Colonialism and National-Histories in the Nineteenth Century*, Pittsburgh 2006, s. 55.

³⁴ K této etapě španělsko-dominikánských vztahů viz Markéta Křížová, *Dominikánská republika*, Praha 2010, s. 50–53.

Arturo Melida y Alinari,
Kolumbova hrobka
v katedrále Santa María
de la Sede v Seville, 1891

děny v tamní katedrále pozvedl olověnou skříňku, kterou údajně dělníci provádějící stavební práce našli pod presbyteriem a v níž (podle nápisu na víku: „*zde spočívá D. Colon*“) měly být uloženy Kolumbovy ostatky. Nález měl nejen posílit sebevědomí Dominikánců v jejich snaze odolávat tlaku bývalé metropole, ale současně se stát i podkladem pro admirálovo svatořečení, o němž se v této době vedlo intenzivní jednání a které podporovaly i vlivné zájmové skupiny irských a italských katolíků v USA. Dominikánská republika na svém „vlastnictví“ Kolumba trvá dodnes. U příležitosti 500. výročí Kolumbovy cesty byl pro důstojné uložení skříňky s jeho ostatky z katedrály vybudován monumentální komplex, *Kolumbův maják* (Faro a Colón). Šlo o jednu z mála oslav v roce 1992, která se soustředila přímo na osobnost objevitele a nesla se v tradičním oslavném duchu.

Španělé ovšem teorii o dominikánském úložišti nikdy neakceptovali. Za pravé mořeplavcovy ostatky stále považují ty, které spočívaly v havanské katedrále a jež byly po vyhlášení nezávislosti Kuby na Španělsku, v důsledku americko-španělské války v roce 1898, přeneseny do sevillské katedrály Santa María de la Sede pod honosně zdobený náhrobek. Na samém konci 19. století už nevalilo, že Kolumbus byl cizincem. Naopak, snadno ho přijaly všechny regiony Španělska, na rozdíl od jiných historických postav, považovaných za příliš „kastilské“ nebo „andaluské“. Rychle za sebou tak vznikly pomníky v Madridu (1886), Barceloně (1888), Las Palmas de Gran Canaria (1892), Granadě (1892) a Salamance (1893). Ve všech případech – a to ostatně platí o veškerých Kolumbových sochách a vyobrazeních – je umělci pojali velmi

Teófilo Carbonell a Joseph Lea Gleave, Kolumbův maják v Santo Domingu, 1992

schematicky, a to i z toho důvodu, že neměli a nemají jinou možnost. Neexistuje totiž žádný Kolumbův portrét z doby jeho života a nejstarší vyobrazení ze 16. a 17. století jsou vesměs anachronická a nedůvěryhodná.³⁵

V USA se v posledních třech desetiletích 19. století vnímání Kolumba opět posunulo, a to díky masivní migrační vlně z Itálie, ale i z jiných evropských katolických zemí. Římskokatolické náboženství bylo jednou z třech ploch, na nichž přistěhovalci naráželi na „starou“, tedy protestantskou anglosaskou populaci. Hrdina-objevitel se stal štítem katolických Američanů. Prominentní Irové založili v roce 1882 organizaci Kolumbovi rytíři (Knights of Columbus). Italové nasbírali peníze na vztyčení jeho sochy v New Yorku a začali slavit tzv. Kolumbův den na výročí jeho přistání, tedy 12. října. Přímo v New Yorku se při této příležitosti pořádaly závody ve střelbě, slavnostní průvody a lodě v přístavu byly ozdobeny italskými a americkými vlajkami. Američané francouzského původu zase získali podporu papeže Pia IX. k zahájení procesu admirálova svatořečení, „*neboť umožnil rozšíření křesťanské víry do celého světa*“. (K jeho kanonizaci však církev nakonec nepřistoupila, jelikož nenalezla širší oporu v katolických kruzích.) Dokonce i američtí Židé oceňovali, že pro ně Kolumbus na západě našel bezpečné útočiště před pronásledováním a diskriminací, jimž museli jejich předkové čelit ve Španělsku a Portugalsku.³⁶ Krátce řečeno, anglosaským obyvatelstvem přehlížené minority chtěly dokázat

³⁵ Schmidt-Nowara (pozn. 33), *passim*.

³⁶ David Armitage, Christopher Columbus and the Uses of History, *History Today*, 1992, roč. 42, č. 5, s. 50–55.

svoje zásluhy na vzniku Spojených států amerických a ve slavném mořeplavci spatřovaly jejich ideální ztělesnění. V této atmosféře bylo snadné najít podporu pro pojmenovávání nově zakládaných měst na západě USA, kulturních institucí, škol a spolků po „prvním Američanovi“.

Protestantští historikové a publicisté se naopak rozhodli hledat ke Kolumbovi protiváhu. Právě do posledního desetiletí 19. století se datují snahy o docenění zásluh Vikingů na objevení Nového světa a konkrétně Severní Ameriky; bylo vztyčeno několik pomníků vikingského mořeplavce Leifa Erikssona a 9. říjen prohlášen dnem „skutečného objevení Ameriky“. Repliky Kolumbových lodí, dopravených ze Španělska na světovou výstavu v Chicagu (*World's Columbian Exposition*) v roce 1893, tak doplnil i model Erikssonovy loď Gokstad.³⁷ V roce 1891 Marie Brown ve své knize o „islandských objevitelích Ameriky“ explicitně zdůraznila nutnost „ochránit Ameriku před nejhorší tyraní, jakou svět poznal, římským katolicismem“.³⁸ V textech tohoto typu se také objevují obvinění admirála z krutého nakládání s domorodci v Karibiku. Jeho celonárodní popularitu to však neohrozilo. Čtyřsetleté výročí přistání na Guanahani se v USA neslo v duchu téměř hysterického připomínání slavného objevitele. Kolumbovskou výstavu v Madridu v roce 1892, během níž kulminovala snaha Evropy podržet si „vlastnictví“ Kolumba, rozsahem a pompou zastínila zmíněná výstava v Chicagu, jež se konala o rok později.³⁹ Ta měla být především oslavou čtyř staletí pokroku, umožněného objevitelovou plavbou, i americké svobody a demokracie.

Byla tam tzv. Kolumbova fontána, podle údajně vlastnoručního admirálova náčrtku, i replika španělského kláštera La Rabida, v němž mořeplavec získal radu a pomoc před vyplutím. Na Michiganském jezeře kotvily „kopie“ jeho lodí (uvozovky naznačují určité pochybnosti ohledně věrnosti rekonstrukce plavidel, jejichž přesnou podobu nikdo neznal. Dvě z „kopií“ dokonce ani nebyly schopné samostatné plavby a ze Španělska musely být dotaženy. Je ale třeba dodat, že tři lodě, vyrobené pro oslavy 500. výročí v roce 1992 a opět dopravené z Evropy do USA, nepředstavovaly o mnoho přesnější verze, protože navzdory snaze historiků stále nevíme, jak Santa María, Niña

³⁷ Schlereth (pozn. 25), s. 936.

³⁸ Marie A. Brown, *The Icelandic Discoverers of America*, New York 1891, s. 25.

³⁹ Judy Sund, Columbus and Columbia in Chicago, 1893: Man of Genius Meets Generic Woman, *The Art Bulletin*, 1993, roč. 75, č. 3, s. 443–466.

Replika Kolumbovy lodi
Santa María na světové
výstavě v Chicagu
v roce 1893

a Pinta vypadaly. Přinejmenším ale překonaly Atlantik bez větší úhony.) Po roce 1892 se Kolumbus také stal výchozí postavou amerických dějepisných učebnic.⁴⁰ Roku 1905 Colorado jako vůbec první stát oficializovalo do té doby jen živelně probíhající oslavy 12. října. Výnosem prezidenta USA Franklina Delana Roosevelta z roku 1937 se potom Columbus Day stal federálním svátkem.

Výročí vylodění na Guanahani se začalo slavit i ve Španělsku a Latinské Americe, kde byla ale motivace poněkud jiná. V roce 1913 španělský politik Faustino Rodríguez-San Pedro vyzval k oslavám Svátku rasy (Día de la Raza), tedy k připomínání momentu, jenž vedl k rozšíření španělské populace na americký kontinent a k osudovému propojení obou regionů. Implicitně připomínal španělskou zásluhu na „civilizačním vzestupu“ Nového světa, za nějž měli být jeho obyvatelé Španělsku vděční i po vyhlášení nezávislosti. Alternativní verze Svátku hispánství (Día de la Hispanidad), ve snaze zdůraznit kulturní blízkost Španělska a jeho bývalých kolonií, se objevovala od 20. let 20. století a ve Španělsku byla oficiálně vyhlášena roku 1958.

⁴⁰ Kenney (pozn. 26), s. 57.

Dalším významným mezníkem ve vývoji Kolumbova obrazu jak v USA, tak v Evropě se v roce 1942 stalo vydání knihy amerického historika Samuela Eliota Morisona. Ten byl nadšeným amatérským jachtařem a svůj zájem o slavného objevitele soustředil právě na jeho mořeplavecké umění, které, jak napsal v úvodu, předchozí životopisce příliš nezajímalo. „*Většina Kolumbových biografí by mohla mít titul ‚Kolumbus na břehu‘.*“⁴¹ Morison poctivě pročetl a srovnal veškerou existující literaturu a editované prameny, především ale „zopakoval“ admirálovu plavbu přes Atlantik a srovnáním deníkových záznamů s vlastním pozorováním se pokusil identifikovat místa jeho přistání. Mimo jiné tak pro budoucí generace kodifikoval San Salvador, jeden z bahamských ostrovů, jako Guanahani, tedy místo přistání dne 12. 10. 1492. Jeho Kolumbus se z abstraktního apoštola vědeckého poznání stal znovu mužem z masa a kostí, nebojácným kapitánem, schopným číst směr větru a sílu mořského proudu a svým charismatem ovládnout vyděšenou posádku. V jednom ale Morisonův „admirál moře oceánského“ zůstal věrný všem předchozím obrazům. To, že Kolumbova plavba otevřela cestu evropské expanzi, podrobování a hospodářskému využívání zámořských území, tento autor vnímal a prezentoval jednoznačně pozitivně.

Ani Morison, ani žádný z jeho předchůdců nevěnovali při svých snahách rekonstruovat objevitelův příběh výraznější pozornost jeho americkým protihráčům. Pravdou je, že na rozdíl třeba od dobývání Mexika nemáme žádná domorodá svědectví o Kolumbovi a prvních letech kolonizace v Karibiku; populace na ostrovech velmi rychle vymřely. Snad i proto byly všechny snahy o rekonstrukci setkání dvou světů tak schematické. Indiáni tvořili pouze exotickou kulisu admirálova hrdinství. Obdivovali muže sestupující z lodí jako bohy, nadšeně vyměňovali zlato za bezcenné tretky, bolestně trpěli krutou kolonizací, případně pokorně přijímali křesťanství nebo evropské civilizační výtopytky.

Právě domorodý úhel pohledu se dostal do popředí v době, která přinesla zatím nejzásadnější revizi Kolumbova obrazu. Druhá světová válka, hrůzy holokaustu a důsledky ničivých sil, rozpoutaných ve jménu civilizace, a následná vlna dekolonizačních bojů v Africe a Asii se během druhé poloviny 20. století odrazily ve vystřízlivění historiků i jejich čtenářů z nadšení nad šířením

⁴¹ Samuel E. Morison, *Admiral of the Ocean Sea*, Boston 1942, s. xv.

výdobytků Starého světa. Z Kolumba světloňose se náhle stal spouštěč zla. V názvech historických publikací věnovaných kolonizaci se začala objevovat slova „genocida“ a „holokaust“.⁴²

Především protestní hnutí 60. let v USA zpochybňovalo mnohé zažité interpretace historických událostí i sociálních pořádků a požadovalo výraznější diverzifikaci dějin a zohlednění aktérů z řad neprivilegovaných skupin. Více než názory a pocity samotného objevitele tak autory a čtenáře nových knih o objevení Ameriky zajímaly názory a pocity mužů na jeho lodích, černých otroků v podpalubí, domorodých Aravaků na karibských plážích. Ale odpor ke Kolumbovi – respektive ke kolumbovské legendě, ospravedlňující evropskou expanzi – narůstal od 60. let i v Latinské Americe. Kubánský spisovatel Alejo Carpentier v novele *Barokní koncert / Harfa a stín* (1979, která propojuje groteskní „reportáž“ z debat o mořeplavcově svatořečení v roce 1877 s přemítáním umírajícího admirála nad vlastním životem v roce 1506, vykreslil obraz nikoli legendy, ale muže lačnického po bohatství a slávě, pokryteckého a bezskrupulózního, znalce všech nevěstinců ve Středomoří, jenž nakonec přiznává: „Zbloudil jsem v labyrintu toho, čím jsem byl. Chtěl jsem obemknout Zemi, a Země byla na mě velká.“⁴³ Když byl roku 1986 haitský diktátor Jean-Claude Duvalier nucen odstoupit a uprchnout ze země, davy demonstrantů strhly sochu Kolumba v hlavním městě a vhodily ji do moře – neboť v něm viděly nejen hlavního původce zotročování Afričanů v průběhu americké kolonizace, ale především symbol evropské (a severoamerické) nadvlády.⁴⁴

Kolumbus, respektive jeho obrazy, našly využití i v ideologickém a mocenském soupeření v rámci studené války. Emancipace bývalých kolonií ve třetím světě vyvolala zájem Sovětského svazu a jeho snahy získat tam ekonomické výhody a vliv na nově ustavované vlády. Sovětská propaganda i akademické publikace proto ochotně přijímaly antikoloniální rétoriku, v níž nebyl ušetřen

⁴² Např. Edward T. Stone, *Columbus and Genocide*, *American Heritage*, 1975, roč. 26, č. 6, s. 4–7, 76–79; Howard Zinn, *A People's History of the United States*, New York 1980, s. 4–6. K rozvoji teorií o všestranně zhozném dopadu evropské invaze na prostředí Nového světa – v dílech těchto autorů vykreslené extrémně idealizovaně – patrně nejvýrazněji přispěl Kirkpatrick Sale, *The Conquest of Paradise: Christopher Columbus and the Columbian Legacy*, New York 1990. Viz k tomuto tématu také James Axtell, *The Moral Dimensions of 1492*, *The Historian*, 1993, roč. 56, č. 1, s. 17–28. Axtell zpochybňuje, že by bylo jednání Kolumba a jeho mužů „genocidou“, i když nezakrývá násilí, které ranou kolonizaci na karibských ostrovech doprovázelo.

⁴³ Alejo Carpentier, *Barokní koncert / Harfa a stín* [1979], přel. Eduard Hodoušek, Praha 1990, s. 210.

⁴⁴ Fabienne Viala, *The Post-Columbus Syndrome: Identities, Cultural Nationalism, and Commemorations in the Caribbean*, New York 2014.

ani Kolumbus – byť mohl být zároveň dál oslavován jako bojovník proti náboženskému tmářství. Současně se ale tento mořeplavec stal pro obě strany daného konfliktu patronem další expanze za hranice známého, na další z bojových polí studené války – do kosmu. Od prvního letu sovětské družice Sputnik v roce 1957 bylo prozkoumávání vesmíru prezentováno jako pokračování Kolumbových snů. Prezident USA John Fitzgerald Kennedy vyhlásil vesmír za „nový oceán“ a astronauty za následovníky janovského mořeplavce.⁴⁵ První americký raketoplán vypuštěný na oběžnou dráhu roku 1981 (a zničený při havárii v roce 2003 i se sedmičlennou posádkou) nesl jméno Columbia. Na slavného objevitele se odvolává i expozice v Národním leteckém a vesmírném muzeu ve Washingtonu, která nese název *Kam dále, Kolumbe?* (Where Next, Columbus?).

S blížícím se 500. výročím doslova geometrickou řadou přibývaly konference, výstavy, edice, odborné studie a monografie i populární články, televizní pořady nebo filmy v různých jazycích věnované janovskému mořeplavci; jejich produkce pak pokračovala i v následujících desetiletích. Na rozdíl od roku 1892 se rozhodně nenesly v homogenním a jednoznačně nadšeném duchu. Rozptýl postojů dobře ukazují dva filmy. První z nich, *1492: Dobytí ráje* (1992) britského režiséra Ridleyho Scotta, je velkolepou podívanou, ale z hlediska obsahu *de facto* představuje zhuštěnou filmovou ilustraci již zmiňované knihy Washingtona Irvinga, počínaje snovými pohledy na karibskou vegetaci a konče Kolumbem demonstrujícím kulatost Země na napůl oloupaném pomeranči. Ten druhý – *A také déšť* (2010) španělské režisérky Iciar Bollaín Pérez-Mínguez – ukazuje na pozadí kolumbovského příběhu aktuální problémy domorodého obyvatelstva Latinské Ameriky.

Domorodí aktivisté v rámci protestů proti eurocentrické interpretaci Kolumba prohlásili za nesmyslné a urážlivé sousloví „objevení Ameriky“. Argumentovali tím, že nebylo možné „objevit“ kontinent, na němž již žilo mnoho desítek milionů obyvatel. V roce 1992 se tedy v Latinské Americe i v USA připomínalo „setkání světů“ (encounter/encuentro) se zdůrazněním, že setkání je vždy vzájemné, nikdy jednosměrné.⁴⁶ Organizace spojených národů vyhlásila

⁴⁵ Přepis Kennedyho projevu ze dne 14. 11. 1962 je přístupný v John F. Kennedy Presidential Library and Museum, <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/americas-cup-dinner-19620914>, vyhledáno 7. 12. 2022.

⁴⁶ K vývoji názorů na „objevení“ a k politickému pozadí diskusí Horst Pietschmann, Amerika 1992. Zeitgeist und politische Instrumentalisierung eines Zeitenwende-Jubiläums, in: Hermann J. Hiery (ed.), *Der Zeitgeist und die Historie*,

rok 1992 „rokem původního obyvatelstva“; nositelkou Nobelovy ceny míru se v téže roce stala Rigoberta Menchú, mayská aktivistka původem z Guatemala.

V Evropě se kolumbovské oslavy soustředily do Seville. Právě tam byla roku 1992 otevřena výstava Expo s hlavním mottem „*Věk objevů*“. V tomto směru se španělské úřady nenechaly ovlivnit debatami probíhajícími za Atlantikem a sevillská přehlídka se nesla v triumfalistickém duchu, který v mnohém odrážel 100 let starou výstavu chicagskou. Španělská společnost si skrze Kolumba dál upevňovala pocit sounáležitosti a civilizační pokročilosti.⁴⁷ Tamní vláda také v roce 2006 nechala týmem forenzních genetiků provést testy DNA na fragmentech kostí přisuzovaných Kolumbovi a jeho mužským příbuzným (bratru Diegovi a mladšímu synovi Fernandovi, kteří rovněž spočinuli v sevillské katedrále). Rozbory ukázaly, že ostatky přisuzované Kryštofovi a Diegovi skutečně patřily dvěma pokrevním sourozencům. Dominikánská vláda nicméně odmítla dát svolení k provedení exhumace v *Kolumbově majáku*; není tedy jisté, zda se i tam nenachází část admirálových pozůstatků.⁴⁸

Snad ještě větší pozornosti než sporu o ostatky se dostalo americkému podvodnímu archeologovi Barrymu Cliffordovi, který v květnu 2014 ohlásil nález Kolumbovy vlajkové lodi, trojstěžníku Santa María, jenž nad ránem 24. prosince 1492 narazil na korálový útes u pobřeží dnešního Haiti. Nadšení vyvolané nálezem se ale ukázalo jako předčasné; experti pověřeni UNESCO prokázali, že vrak nese známky technologií používaných v 17. a 18. století. Horlivá mediální pozornost věnovaná této kauze nicméně ukázala, že Kolumbus a vše, co s ním souvisí, je dál pokládáno za předmět obecného zájmu, doslova majetek všeho lidstva.

Zejména v Latinské Americe mořeplavcova „dekonstrukce“ pokračovala i v letech následujících po kritikou naplněných oslavách 500. výročí. V roce 2002

Dettelbach 2001, s. 181–198. Příkladem aplikace nového přístupu akcentujícího spíše „setkání“ než „objevení“ mohou být následující díla: Susan Danforth, *Encountering the New World, 1493–1800*, Providence 1991; Anthony Pagden, *European Encounters with the New World. From Renaissance to Romanticism*, New Haven 1993; Miguel León-Portilla, Quinto Centenario: Tomar en cuenta a los otros, *Mexican Studies / Estudios Mexicanos*, 1992, roč. 8, č. 2, s. 155–166.

⁴⁷ Giulia Quaggio, A Transatlantic Iberian Peninsula: Exhibiting the Nation Through the Commemoration of Renaissance Voyages of Exploration in Spain (1992) and Portugal (1998), *Journal of Iberian and Latin American Studies*, 2020, roč. 26, č. 3, s. 317–340.

⁴⁸ Abraham D. Lavender, Columbus Remains Identification, in: Allan D. Pass – Ayn Embar-Seddon (edd.), *Forensic Science: A–D*, 2. vyd., Ipswich (Massachusetts) 2015, s. 248–249.

Fotografie poničené sochy Kryštofa Kolumba od Franka Vittora z roku 1958 v Pittsburghu (Pensylvánie), 2020

venezuelský prezident Hugo Chávez přejmenoval 12. říjen na Den odporu původních obyvatel; o dva roky později byla ve stejný den demonstranty stržena Kolumbova socha v Caracasu. V Bolívii se toto datum stalo Dnem dekolonizace, v Argentině Dnem respektu a kulturní rozmanitosti. V Mexiku úřady rozhodly nahradit Kolumbovu sochu v centru hlavního města pomníkem domorodé ženy. Podobná je i situace ve Spojených státech amerických, kde řada měst a států již od oslav 12. října upustila.⁴⁹ Debaty o janovském mořeplavci se v USA prudce oživily v roce 2020, v rámci masivního protestního hnutí vyvolaného smrtí Afroameričana George Floyd. Mnohé Kolumbovy pomníky byly během tohoto roku úředně odstraněny, nebo spontánně vandalizovány.

⁴⁹ Viz argumenty v eseji Susan Shown Harjo, I won't be celebrating Columbus Day (Native American's view of Columbus Quincentenary, 1992), *Newsweek*, 1991, 22. 9., s. 32.

Objevily se petice na přejmenování města Columbus v Ohio, admirálovo jméno mizelo z názvů škol a spolků. A protesty se z USA přelily i do dalších zemí včetně evropských. V této situaci se jen těžko hledá prostor pro kompromis. Kolumbus jako by mohl být buď světce, nebo hamižným pirátem, jenž zahájil cestu Evropy k devastaci zbytku světa a následně ke sebezničení. Neboť tak jako zneužívaný básník Whitman či nadšený námořník a historik Morison si i dnešní účastníci kolumbovských sporů do jeho postavy, která je dobovými prameny tak nejednoznačně nastíněna, promítají své vlastní představy, sny a nespokojenost se stavem světa, v němž žijí.

Kolumbus a „české moře“

Markéta Křížová

Navzdory poloze v samém středu evropského kontinentu, bez přímého přístupu k mořskému pobřeží – pomineme-li *Zimní pohádku* Williama Shakespeara, v níž moře omývá „pusté břehy Čech“¹ –, se ohlasy průzkumných a obchodních výprav daleko za obzorem známého dostaly i k obyvatelům našich zemí. Český překlad cestopisu Marca Pola *Milion* (1298), v němž benátský kupec líčí svou cestu do Asie, koloval v opisech již krátce po roce 1400.² Jen o půl století později Václav Šašek z Bířkova, panoš ve službách Jaroslava Lva z Rožmitálu a na Blatné, jenž vedl mírové poselstvo krále Jiřího z Poděbrad do zahraničí s cílem vytvořit unii křesťanských evropských států, doputoval až na „konec světa“, tedy na nejzápadnější výspu Evropy – mys Finis Terrae v Portugalsku. Během svého pobytu v této zemi zaznamenal i zprávy o tom, jak „kterýsi portugalský král dal postaviti tři lodi, naplniti je vším potřebným a vsaditi do nich do každé dvanáct písařů, (...) opatřených potravinami na čtyři léta, aby od toho místa pluli, jak nejdále je to možné“. Protagonisté tohoto příběhu skutečně objevili pevninu a na ní „domy, postavené pod zemí a plné zlata a stříbra“, ale neodvážili se přivlastnit si žádný z pokladů. Dvě z lodí následně pohltilo hrozné vlnobití, posádka třetí se vrátila domů, ovšem předčasně zestárlá prodělaným utrpením.³

Podobné historky asi spíše zvyšovaly obavy suchozemců z mořských dálav, než aby je podněcovaly k zapojení se do jejich prozkoumávání. Ještě větším šokem musely být zprávy, které na samém sklonku 15. století začaly přicházet

1 William Shakespeare, *Zimní pohádka*, přel. Martin Hilský, Praha 2019, s. 63 (III.3).

2 Viz edice rukopisu: [Marco Polo], *Marka Pavlova z Benátek Milion o záležitostech Tatarů a Východních Indií*, ed. Justin V. Prášek, Praha 1902.

3 [Václav Šašek z Bířkova], *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, přel. Bohumil Mathesius, ed. Bohumil Ryba, Praha 1974, s. 109.

z Iberského poloostrova: zvěsti o neslýchaných objevech portugalských a španělských mořeplavců, kteří se vydávali stále dál a dál podél afrického pobřeží a pak i na západ, do moří do té doby neprobádaných. Je těžké zmapovat, kdy přesně se k českým čtenářům dostaly a jak uvěřitelné se jim zdály – letáky a laciné kramářské tisky, které sloužily k jejich šíření, se dochovaly jen zlomkovitě. Plzeňský tiskař Mikuláš Bakalář kolem roku 1506 zkompiloval osmistránkový elaborát na základě Kolumbových dopisů a zprávy Ameriga Vespucciho o „novém světě“, k nimž se patrně dostal v německých překladech. V Bakalářově letáku slovo Amerika nenajdeme, což je pochopitelné, neboť v této době ještě nebylo „vynalezeno“.⁴ Pozoruhodnější je, že se tam nevyskytuje ani

**Spis o nových zemích A o novém
světe O němžto gšine prve žádné
znamosti nanieli Ani kdy zo slychali**

**Tiechto časow nassych W nichžto
kraluge nayašniegšy kral Ferdinandus
kral Hispaňsky Katolický Por-
tugalický etc A Alžbieta manželka ge-
Przihodilo se gš: že některzy plav**

Dřevořez ze spisu Mikuláše Bakaláře *O nových zemích a o novém světě*, Plzeň 1506

První strana kapitoly věnované Kolumbovi ve spisu Zikmunda z Püchova *Kosmografie česká*, 1554

⁴ Podrobněji o pojmenování amerického kontinentu viz text Markéty Křížové „Kolumbus optikou pěti století“ v této publikaci na s. 15–16.

Kolumbovo jméno. Zato autor podrobně popisuje podivné obyvatele nově objevených zemí: nahé, nevinné a oplývající zlatem.⁵

Kolumbus jako objevitel Ameriky je poprvé doložen v *Kosmografii české* z roku 1554. Jde o práci Zikmunda z Púchova, který převedl do češtiny zeměpisné pojednání s názvem *Cosmographia* německého autora Sebastiana Münstera, vydané o deset let dříve. Kosmografie, tedy snaha o komplexní popis všech známých zemí a kontinentů, jejich obyvatel a přírodního prostředí, byla novým a velmi populárním žánrem, jenž se objevil až počátkem 16. století. V příslušné kapitole *Kosmografie české* Zikmund z Púchova vyličil objevení „ostrovů v západních mořích“, tedy ostrovů v karibské oblasti. Vysvětlil, že se nově nalezená území „nyní jmenují *Novum Orbem, to jest Nový Svět*. Neslovou proto Nový, jakoby teprva učinění byli, ale jsouce až posavad v neznámosti, že je lidé teprva našli.“ Za pozornost stojí, že Münsterův výklad, potažmo překlad Zikmunda z Púchova, zcela pominuly hledání cesty do Asie, které bylo skutečným důvodem Kolumbovy první výpravy. V jejich podání měl cíl mořeplavcovy cesty od počátku spočívat v hledání neznámých krajů: „*Kryštof Kolumbus, rodem z města Genué, jsa čas dlauhý při dvoře krále hispánského, umyslil sobě, aby ostrovův nových až posavad neznámých hledal.*“⁶ Tuto interpretaci – byť nepřímou – naznačoval v otcově životopisu také Fernando Colón.

I v následujícím století se zmínky o objevných plavbách a Kolumbovo jméno sporadicky objevovaly v česky psaných textech, především v historických a zeměpisných pojednáních. Například pražský měšťan a autor několika historických spisů Benjamin Petřek z Polkovic ve svém *Rejstříku historickém* (1596) uvádí: „*Christophorus Kolumbus, kteréhož Ferdinand král Hišpanie a Castilie vypravil s některým počtem šífů a lodí, aby nových ostrovuov a zemí na moři hledal. Kterýžto a s ním Americus Vespuccius, některé nové a prve neznámé, avšak na zlato, perly a drahé kamení nadmír bohaté ostrovy našel a k ruce králi toho roku přivedl.*“⁷ Je pozoruhodné, že v českém prostředí se Vespucciho jméno objevuje poměrně často – snad i proto musel Václav Matěj

5 [Mikuláš Bakalář], *Spis o nových zemích a novém světě*, ed. Cyril Straka, Praha 1926. Jediný exemplář Bakalářova letáku zmínil ve svých dějinách staré české literatury již Josef Dobrovský, ale pak zmizel z povědomí historiků. Znovuobjeven byl ve strahovské knihovně v roce 1911 jejím správcem Cyřilem Strakou. Viz Petr Voit, Mikuláš Bakalář jinak, in: *Kniha 2012: zborník o problémech a dejinách knižnej kultúry XXIX*, 2012, s. 68–106.

6 Zikmund z Púchova, *Kosmografie česká*, Praha 1554, f. xciii, https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__54_B_2____OVPU14-cs#search, vyhledáno 13. 1. 2023.

7 Benjamin Petřek z Polkovic, *Rejstřík historický*, Praha 1596, nestr., cit. in: Oldřich Kašpar, *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*, Praha 1983, s. 66.

Kramerius na sklonku 18. století obhajovat Kolumbův význam pro objevení Nového světa.

Ve šlechtických a měšťanských knihovnách v českých zemích se zachovala i řada německých a latinských textů věnovaných zámořským plavbám, včetně různých verzí Kolumbových dopisů.⁸ Nepřekvapí, že především mezi českými protestanty rezonovaly negativní obrazy španělské (katolické) kolonizace.⁹ Jan Amos Komenský s odvoláním na španělského dominikána Bartoloméa de Las Casas, velkého kritika excesů při dobývání karibské oblasti, lamentoval nad tím, že „*Španihelové před sto lety jak v Novém světě hospodařili [a] rozličnými smrtmi nebohé, neozbrojené Amerikány, ne jak hovada, než jako housenky, brániti se nemohoucí hubili*“.¹⁰ Samotný fakt záboru Nového světa Evropany ale zpochybněn nebyl – Komenský jej vnímal jako příležitost (byť Španěly nevyužitou) k šíření křesťanské víry a evropské vzdělanosti. A co víc, v Kolumbovi viděl vzor hodný následování – ztělesnění vytrvalosti navzdory protivenstvím. „*Vždyť je známa povaha smrtelníků, že než se vynalezne něco neobyčejného, diví se, jak by to bylo možno vynalézt; jakmile však je to nalezeno, diví se, jak že to nebylo nalezeno již dávno. (...) Kolumba, tušíciho na západě nové ostrovy, žádný král nechtěl vyslyšet a nechtěl ani dost málo přispět k provedení pokusu. (...) A přece byl objeven onen ohromný Nový svět a nyní se již všichni divíme, kterak mohl zůstat tak dlouho skryt.*“¹¹ Možná že Komenský v této interpretaci janovského objevitele čerpal z některé verze spisu italského kronikáře Girolama Benzoniho,¹² protože dále v textu zmiňuje vzpouru námořníků během plavby i příběh o Kolumbově vejci.

V pobělohorské době se i čeští misionáři, především příslušníci jezuitského řádu, zapojovali do „duchovního dobývání“ Ameriky skrze šíření křesťanské víry. Jejich dopisy a zprávy kolovaly v opisech a i díky nim se upevňovalo triumfalistické vnímání objevení Nového světa a jeho hlavního protagonisty.¹³ Takto Kolumbus vystupuje v eposu *Plus Ultra* (Stále dál), který sepsal Jan

⁸ Oldřich Kašpar, *Zámořské objevy 15. a 16. století a jejich ohlas v českých zemích*, Praha 1992.

⁹ Simona Binková, *Takzvaná Černá legenda a její podoby v českém předbělohorském prostředí*, in: Miroslav Petříček (ed.), *Moderní svět v zrcadle literatury a filosofie*, Praha 2011, s. 71–90.

¹⁰ Jan A. Komenský, Truchlivý II [1624], in: *Dílo Jana Amose Komenského III*, Praha 1978, s. 83–84.

¹¹ Idem, *Velká didaktika* [1657], přel. Augustin Krejčí, ed. Stanislava Vidmanová-Růžičková, Praha 1948, s. 104.

¹² Girolamo Benzoni, *La Historia del Mondo Nuovo*, Venezia 1565, s. 12–13.

¹³ K motivacím jezuitských misionářů z českých zemí viz Markéta Křížová, *Ideální město v divočině: Misijní projekty Tovaryšstva Ježíšova a obnovené jednoty bratrské v koloniální Americe*, Praha 2007, zejména s. 102–203.

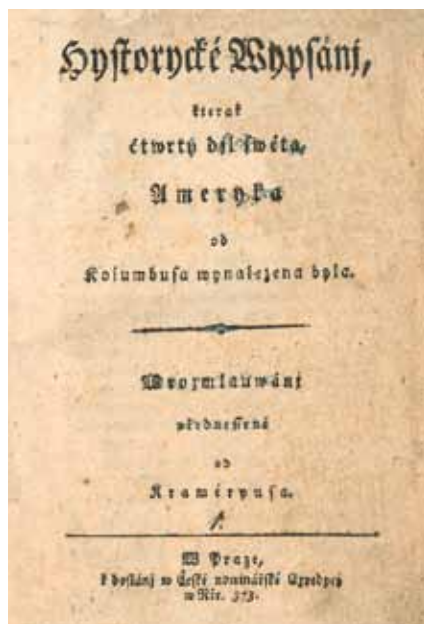
Kristian Alois Mickl, cisterciák a opat kláštara ve Vyšším Brodě, kolem roku 1730 ještě jako student pražské Karlo-Ferdinadovy univerzity. Je možné, že ho ovlivnila jezuitská školní dramata, která přehrávala biblické dějiny i aktuální události a často se inspirovala děním v zámorí. Především ale Mickl explicitně navazoval na díla klasických autorů. Jeho Kolumbus je novým Aeneem, odhodlaným a rozvázným. Admirálovu plavbu vykreslil jako vojenskou výpravu. Oproti antickému hrdinovi však mořeplavce nevede touha po vítězství, ale misijní poslání. Scenérie tropické přírody kontrastují s popisy barbarství domorodých obyvatel, kanibalských obřadů a primitivní krutosti, které Kolumbus v jejich vlastním zájmu vykořeňuje.¹⁴

Micklův epos zůstal v rukopise a sotva měl nějaký výraznější ohlas mezi českými literáty. Je spíše svědectvím o tom, jak intenzivně kolumbovské téma v barokních Čechách rezonovalo. Avšak jen o několik desetiletí později – s nástupem osvícenství a také národního obrození – se pojetí objevitelova příběhu zásadně změnilo. Velkou zásluhu na tom měl nejvýznamnější protagonista rané fáze české publicistiky, Václav Matěj Kramerius. Ten byl přesvědčen, že příslušníci pokročilého národa musí při svém vzdělávání hledět

Kazatelna ve tvaru zeměkoule v chrámu sv. Mikuláše ve Znojmě od sochaře Josefa Winterhaldera st. (kolem roku 1760) – důkaz globálního rozhledu středoevropské společnosti raného novověku

¹⁴ Rukopis je uložen v knihovně vyšebrodského kláštara, stejně jako jeho český překlad od profesora olomouckého gymnázia Jana Čermáka z let 1935–1936. Viz Josef Förster, Hanswurst před branami Tróje. Pohled na dramatické dílo Johanna Christiana Aloise Mickla, *Divadelní revue*, 2014, roč. 25, č. 2, s. 18–39.

Václav Matěj Kramerius, *Hystorycké Wypsaní, kterak čtvrtý díl světa, Amerika od Kolumbuse vynalezena byla*, Praha 1803

i za hranice a nezajímat se jen o to, co „laštovice za humny šveholí“.¹⁵ V linii osvícenského pohledu na svět oslavoval podnikavost, odvahu a vytrvalost. Kolumbus byl tedy ideálním hrdinou a vzorem. Jako zdroj pro dílo *Historické vypsaní, kterak čtvrtý díl světa Amerika od Kolumbuse vynalezena byla*,¹⁶ jež Kramerius vydal roku 1803, patrně posloužila historie Ameriky od Williama Robertsona,¹⁷ nejspíš v některém z německých překladů. Tak jako jiné lidový-chovné texty z této doby má podobu dialogu, v němž vzdělaný Pražan vykládá americké dějiny zvědavému venkovanovi.

Kramerius Kolumbův obraz podává jednoznačně pozitivně, pozoruhodná je nicméně jeho obrana amerických domorodců, ostře kontrastující s Micklovou bojovnou rétorikou: „Kolumbus tedy byl světu velmi platný a přitom také po-citivý muž. Mohlť ovšem drobet lepší býti. Když viděl, že se Španělé k Ameriká-nům tak špatně chovají a že jich skrotiti nemůže, mělť raději zpátkem ustoupiti

¹⁵ Václav M. Kramerius, *Jana Smita, Kapitána Anglického, Prawdiwé Příhody po cestách*, Praha 1798, nestr. (předmluva).

¹⁶ Idem, *Hystorycké Wypsaní, kterak čtvrtý díl světa, Amerika od Kolumbuse vynalezena byla*, Praha 1803.

¹⁷ William Robertson, *The History of America I–III*, Dublin 1777–1792. Více o Robertsonově knize viz text Markéty Křížové „Kolumbus optikou pěti století“ v této publikaci na s. 18.

a nedopustiti toho, aby se ti bezbožní lidé mezi nevinnými národy usadili a zmnožili; také na tu nevděčnost, kterouž se mu dvůr odměnil, měl zapomenouti, a ne naň stále nabíhati, ale jak víme, každý člověk má nějakou chybu a my rovněž nejsme bez nich, než hledme všemožně, abychom se jich sprostili.“¹⁸ Velmi horlivě pak autor hájil admirálovo prvenství v objevování nového kontinentu a s nechutí konstatoval, jak byl Amerigem Vespuccim (jehož ovšem konkrétně neuvádí) okraden při jeho pojmenování, neboť „mnohem více hubou tloukl jakýsi florentský zeman a uměl všechno tak přednésti, jako by vlastně on ten muž byl, kterýž nový svět nalezl“.¹⁹

Krameriovy texty vycházely ve velkých – a levných – nákladech, kolovaly a byly čteny nahlas v městském i venkovském prostředí. Je tedy velmi pravděpodobné, že se tímto způsobem do povědomí české veřejnosti rozšířil také jeho obraz poctivého, pracovitého Kolumba, sloužícího poznání. Tomuto pojetí se však v prvních dekádách 19. století objevila významná konkurence v podobě obrazů romantických; mořeplavec neohroženě stojící u kormidla lodě hnané bouří se stal oblíbeným motivem v německé literatuře. Právě tak je vykreslen v básni německé spisovatelky Luisy Brachmann v tzv. Klarově sborníku z roku 1822²⁰ a také v tímto textem inspirovaném dílku Karla Hynka Máchy (taktéž psaném německy) v sešitě jeho raných „pokusů“. Máchův Kolumbus „*stojí lodi na kraji, / Vědom si velikosti své. / Zraky mu v západ zírají, / Tam v dálný cíl ho touha rve. (...) Kolumbus je to, hrdý rek, / On, hrdá říčka náhody.*“²¹ Podobné vyznění měla báseň Friedricha Schillera *Kolumbus*, od roku 1841 dostupná i v českém překladu.²² A takto také admirála pojal malíř a ředitel pražské akademie Christian Ruben na obraze *Kolumbus objevuje břehy Ameriky* (1846), kterému se ve svém textu podrobněji věnuje Vjera Borožan.²³

¹⁸ Kramerius (pozn. 16), s. 18.

¹⁹ Ibidem, s. 144.

²⁰ Luise Brachmann, *Columbus auf der Entdeckungsreise von Amerika*, in: Alois Klar, *Auswahl von Gedichten für declamatorische Uebungen*, Prag 1822, s. 149–152. Profesor Alois Klar na pražské univerzitě počínaje rokem 1812 zavedl veřejná recitační cvičení. Studenti si mohli vybírat básně k přednesu ze dvou svazků dobové básnické produkce, které Klar vydal v letech 1822 a 1829.

²¹ [Karel H. Mácha], *Columbus*, in: *Básně rozmanité – Máj – Zlomky veršů – Versuche – Zlomky dramatické, novellistické a jiné – Dopisy – Denník*, ed. Jaroslav Vlček, Praha 1907, s. 171–176. Český překlad básně lze najít v publikaci *Okusy Ignaze Máchy*, přel. Pavel Eisner, Praha 1956, s. 139–145, cit. s. 139; Eisnerův rozbor básně v téže edici s. 47–50. Viz též Otokar Fischer, K. H. Máchas deutsche Anfänge und der Kreis um Alois Klar, in: *Xenia Pragensia*, Pragae 1929, s. 233–259.

²² Friedrich Schiller, *Kolumbus*, in: *Bedřicha Šillera Básně lyrické I*, přel. Jan E. Purkyně, Vratislav 1841, s. 26–27.

²³ Viz text Vjery Borožan „Naťuknout špičku vejce: Kolumbus jindy a dnes“ v této publikaci na s. 102–104.

Jako jinde v Evropě, i v českých zemích nejen dějepisné učebnice, ale také školní čítanky přinášely základní fakta o mořeplavcově životě a jeho charakteristiku jako vytrvalého muže překonávajícího nespočetné překážky. Zjevně nebylo nutné vysvětlovat použití jeho jména v přirovnáních – například když hrdina sentimentální povídky Karla Sabiny při dobývání dívky svého srdce „vystaviv sobě oučel, jako Kolumbus od cesty zaměřené ničím se odstrašiti nedal“.²⁴ Že admirálův život a plavby patřily do školních osnov, dokazuje i komická scénka „Přednáška ve škole Šosovické“ Josefa Boleslavského, zařazená do sborníčku pro využití při přípravě sousedských „besed“. V krátké hříčce se zoufalý učitel marně snaží přimět žáky ke správným odpovědím – a celý výstup se týká právě Kolumba.²⁵

Definitivní stvrzení obrazu Kolumba-průkopníka přinesl překlad mořeplavcovy biografie od Washingtona Irvinga, kterým obrozenec novinař Jakub Malý v roce 1853 otevřel sérii publikací věnovanou dějinám Ameriky „od času odkrytí až na nejnovější dobu“. Malý Irvingův text reprodukoval téměř doslova, jen někdy krátil příliš detailní líčení. V předmluvě pak zdůraznil pozitivní dopady evropské expanze v kontextu mohutného, nezvratného vývojového pohybu lidstva směrem ke stále větší dokonalosti. „Nesmí nás nikdo viniti z bezcitnosti, když ve výbojích Španělů spatřujeme nevyhnutelný článek onoho řetězu, jež hospodářství všehomíra čili věčná Prozřetelnost táhne veškerými dějinami. Pravda, že suroví vojáci španělstí zahladili krutým násilím hmotné památky samorostlé domácí civilisace americké, avšak v průvodu jejich kráčelo učení všeobecnou lásku hlásající, kráčelo uvolnění samočinnosti lidské. Tento jest význam věku podmaňování, charakteristická pak jeho známka jest hrdinství vojenské.“²⁶ Malého k vydání této série podněcoval všeobecný obdiv českých vlastenců k novým Spojeným státům americkým, k jejich politickému systému i všeobecné atmosféře podnikavosti. Byl přesvědčen, že „Amerika určena jest, způsobiti nový obrat v pokroku člověčenstva, k čemuž ochablý Starý svět více by nestačil“.²⁷ Do tohoto pojetí samozřejmě Irvingův

²⁴ Karel Sabina, *Wesničané*, Praha 1847, s. 9.

²⁵ Josef M. Boleslavský, *České besedy: Sbírka deklamací, besedních čtení, sólových výstupů, národních pověstí a romancí, písní a divadelních popěvek s nápěvy*, Praha 1872, s. 185–189.

²⁶ Jakub Malý, *Amerika od času svého odkrytí až na nejnovější dobu. Díl první: Život a cesty Kristofa Kolumba. Z angličtiny Washingtona Irvinga*, Praha 1853, nestr. (úvod).

²⁷ *Ibidem*.

Kolumbus – vzor ideálního Američana, podnikavý a v jádru demokratický muž – velmi dobře zapadal.

Ještě před Malým se rovněž historik Václav Vladivoj Tomek zamyslel nad širšími dopady zámořských objevů také na střední Evropu. Ani v jeho podání objevení nových území neznamenal jen příliv zlata, drahého kamení a koření, nárůst obchodu, ale i podnět pro evropského ducha. Důležitá je zejména skutečnost, že autor do tohoto dění vtáhl rovněž české země. „*Když se ohlédli po tolikých kra-jích světa a zeměpásech, a tolik divného božského stvoření seznali, již ničeho nechtěli nepoznaného nechati, po všem hlaubili, skaumali, přemýšleovali, až k mnohé pronikli ducha ušlechtilosti, k vědám a uměním takovým, v jakých tyto nynější časy lidský duch kochá se, a dále i dále i dále vždy postupovati nepřestává. (...) O těch věcech na tomto místě proto zmínka se činí, že jimi národové jako z dětinského a mladého věku již větší zmužilé maudrosti a statečnosti docházeli, podlé čehož i pozdější jejich dějiny mimo předešlý obyčej vedly se, a toho i národ český, tak čilý a statečný, (...) neméně než jiní národové byl aučasten.*“²⁸ Exotické a dobrodružné dění v zámoří mělo tedy konkrétní dopady i v české kotlině.

Dalekosáhlé důsledky Kolumbovy plavby, sahající za hranice atlantického prostoru, připomíná rovněž didaktický spisek pro mládež z roku 1856. Také v tomto případě šlo o překlad, a to textu již z let 1780–1781 od německého učitele Joachima Heinricha Campa, který pro české prostředí přizpůsobil nepříliš známý spisovatel Antonín Antonov. Rozpravy otce a houfu dětí „*o muži znamenitém a veleslavném, o muži velenadaném a statečném, (...) kterému povinni jsme díky za mnohé příjemnosti života, za veledůležité známosti ve všech oborech věd, za nesmírné rozšíření obchodu a zmohutnění průmyslu a tím i za značné rozmnožení povšechné vzdělanosti*“ jsou protkány mravoučnými odbočkami. Například zmínku o Kolumbově studiu na univerzitě v italské Pavii doprovází připomenutí, že „*každý, kdož se velikým a znamenitým stal a se proslavil, již od nejútlejšího mládí začal se vzdělávat svědomitě a pečlivě. (...) Radujte a těšte se, jste-li sobě toho vědomi, že se právě tak svědomitě a horlivě staráte o vzdělání sebe, jako kdysi mladý Kolumbus; je-li tomu tak, tož důvěrně se toho můžete nadíti, že i vy jednou na dráhu slávy zabočíte a znamenitých, vznešených výsledků se doděláte.*“²⁹

²⁸ Václav V. Tomek, *Děje země české*, Praha 1843, s. 232–236.

²⁹ Antonín Antonov, *Objevení Ameriky: Zábavné čtení dle Joachima Jindřicha Campe-a I*, Praha 1878, s. 2, 6–7. Původní

Kolumbovské téma bylo tedy v českém prostředí relativně frekventované a povědomí o něm patřilo k základnímu korpusu vědomostí vzdělaného člověka. Přesto ale, jak uvedl Karel Boromejský Mádl, jeden z recenzentů plátna *Kryštof Kolumbus na dvoře španělském roku 1492* (1881) od malíře Václava Brožíka³⁰ (a podobné výtky se opakovaly v dalších komentářích, byť celkově bylo přijetí díla pozitivní), janovský mořeplavec zůstával pro české prostředí „cizincem“. „*My cele nedovedeme se pro látku Kolumba rozehráti, ač úplně veliký význam děje chápeme a oceňujeme, tož přece odcházíme od obrazu upokojení poznáním a vědomím, že náš umělec, který dovedl přinutiti cizinu, aby na českém jménu jeho jazyk si oblomila, stále roste.*“³¹ Příznačný je v tomto smyslu osud hry Ladislava Stroupežnického, jíž se podrobněji věnuje text Martina Pšeničky.³² Nevíme, zda Stroupežnického inspiroval právě Brožík a výstava jeho monumentálního plátna. V každém případě se rozhodl pro sepsání výpravné historické hry s tématem Kolumbovy plavby a podle pozdějších svědectví doufal, že jeho drama prorazí nejen v Čechách, ale i v zahraničí, a přinese mu dostatek finančních prostředků, aby se mohl plně věnovat literární činnosti. Právě proto volil námět mimo české dějiny.³³ Hra ale v Národním divadle v Praze naprosto propadla a o její uvedení za hranicemi se autor ani nepokusil.

Čtyřsetleté výročí Kolumbova přistání v Novém světě připomněl, vedle řady fejetonistů, i Jaroslav Vrchlický v básni poněkud volně zacházející s astronomickými fakty, neboť souhvězdí Jižního kříže, o němž se zmiňuje, admirál minimálně při své první plavbě přes Atlantik vidět nemohl. Vrchlického pojetí kolumbovské látky není jednoznačně pozitivní – dramatická scénérie rozbouřeného moře jako by předznamenávala nejen mořeplavcovy další roky, ale také temné události následujících staletí. „*Zem novou hledá, lidstva starou bídu / By přenes tam i zápas neskonalý. / Hled k nebi. Jižní kříž v svém čarolesku*

text: Joachim H. Campe, *Die Entdeckung von Amerika I–III*, Braunschweig 1780–1781. Existuje ještě starší překlad do češtiny: Jan Geguš, *Kolumbus, aneb Wynalezenj Západnj Indyje: ke čtenj přijemná a vžitečná kniha pro Dítjky a mladých lidj I–III*, 1825–1841, Báňská Bystřice.

30 Podrobněji se Brožíkovu obrazu věnuje Vjera Borozan ve svém textu „Naťuknout špičku vejce: Kolumbus jindy a dnes“ v této publikaci na s. 94–100.

31 Karel B. Mádl, *Kolumbus na dvoře španělském: Obraz Václava Brožíka, Ruch*, 1885, roč. 7, č. 8, 15. 3., s. 135.

32 Viz text Martina Pšeničky „Kolumbovská dobývání českého jeviště“ v této publikaci na s. 55–58.

33 Jan Lier, Ladislav Stroupežnický, in: *Vzpomínky na paměť třicetileté činnosti Umělecké besedy 1863–1893*, Praha 1893, s. 46; Jaroslav Kamper, Ladislav Stroupežnický, jeho život a dílo, *Časopis Musea království Českého*, 1900, roč. 74, č. 5, s. 550–553.

/ zřel v jeho spor s dumy, vlídným svitem / Mu ozařuje neznámých drah stezku.
 / Na zjev ten pozděj vzpomněl ve žaláři, / když pouty svými řinčel s trpkým ci-
 tem. / Však jako tenkrát kříž mu stejně září.“³⁴ Nejednoznačně vyzněla také
 interpretace protagonisty v další české divadelní hře s kolumbovským námě-
 tem z pera Jaroslava Hilberta (1915). I jí se ve svém textu věnuje Martin Pše-
 nička;³⁵ zde bych ale chtěla krátce upozornit na negativní recenzi, jejíž autor
 v tomto dramatu postrádal mořeplavcovy hlavní atributy: „Málo sejde nám
 na tom (čemuž básník věnuje více než polovinu své hry), jak dlouho trvalo, než
 mohl Kolumbus jeti a jakým způsobem ztrávil (sic!) sklonek své pouti. My chtěl-
 li bychom jen a jen plouti s ním v jeho lodích, vystupovati na všech jeho březích,
 prožívati všechno jeho poznávání, vzdorovati jeho zmužilým, rozvázným vzdor-
 em všem bouřím a nebezpečím, okoušení pocitů objevitelských, vladařských,
 zakladatelských a zdolavatelských.“³⁶

Naopak všechny důležité (obecně známé a přijímané) kolumbovské moti-
 vy – posměšky a nedůvěru ze strany admirálových protivníků, rozbouřené
 moře, triumfální přistání, úžas indiánů nad plechovými zvonečky, řinčení
 okovů a závěrečné oloupení Vespuccim – najdeme ve výpravném pásmu, kte-
 ré spisovatel František Kožík v roce 1934 připravil pro Československý roz-
 hlas v explicitní snaze využít všechny dramatické prostředky, které toto mé-
 dium nabízelo. Autor (v předmluvě k tiskem vydané verzi této hry) připustil,
 že „objevení Ameriky, skutek velký a slavný, bylo vykoupeno bolestmi celých
 zemí, ras a pokolení“. Přesto ale ve svém textu zdůrazňuje především epochál-
 ní dosah Kolumbova života a činů, velkolepost „boje člověka proti živlu, světu,
 vesmíru. I dnes lidstvo zápasí na těchto bojištích.“³⁷

V roce 1942 českým čtenářům „majákovou září činu Kolumbova“ připomněl
 mořeplavcův deník editovaný Josefem Šustou. Je otázkou, nakolik si Šustova
 slova v předmluvě, jež objevitelovu plavbu interpretují jako „rozhodný krok
 bílého plemene k výboji nových mocenských a hospodářských možností, který
 dal pak Evropě nepochybně prvenství v lidstvu a při jeho dalších osudech“, vy-
 nutily vnější okolnosti a nakolik šlo o autorovo upřímné přesvědčení. Teorie
 o nadřazenosti evropské rasy nad ostatními byly v českém prostředí hluboce

³⁴ Jaroslav Vrchlický, *Nové sonety samotáře*, Praha 1891, s. 19.

³⁵ Jaroslav Hilbert, *Kolumbus, Praha 1915*. Více o tomto dramatu viz text Martina Pšeničky „Kolumbovská dobývání českého jeviště“ v této publikaci na s. 58–65.

³⁶ Kritiku (bez udání zdroje) cituje Karel H. Hilar, *Boje proti včerejšku: 1915–1925*, Praha 1925, s. 172.

³⁷ František Kožík, *Cristobal Colón: Rozhlasový epos*, Brno 1934, s. 7.

zakořeněny minimálně od 19. století.³⁸ Šusta také oceňoval „*získání nových zástupů pohanských duší pro možnost věčné spásy*“, především ale Kolumbův „*sisyfovský boj o možnost provedení velkého poslání*“.³⁹ Jinými slovy, admirálův obraz zůstal nezměněn, dál byl oslavován jako velký muž a dobrodinec lidstva, apoštol vědy a pokroku.

A podobně se jeho interpretace nesla i v následujících dekadách, přestože tak jako všude ve východní a střední Evropě i v Československu marxistický dějepis odsuzoval kolonialismus a s ním spojené násilí – kolonialismus, vrcholící imperiálním systémem pod nadvládou Spojených států amerických. Byť byla Kolumbova plavba roznětkou, jež tento proces nastartovala, on sám přímému odsouzení unikl. Mimo to zámořská expanze, přes všechny negativní důsledky, představovala důležitý článek v řetězci dějinného vývoje.

„*Objevení Ameriky urovnalo půdu činnosti nastávajícímu měšťačstvu. Osazování Ameriky, výměna zboží s osadami, rozmnožování vyměňovacích prostředků a zboží vůbec povzneslo netušeným způsobem obchod, plavbu a průmysl a urychlilo vývoj revolučního živlu, rozkládajícího feudální společnosti.*“ Takto Kolumba představila výstava, uspořádaná k 450. výročí jeho úmrtí v Náprstkově museu v Praze.⁴⁰ Katalog i popisky na výstavních panelech zároveň opakovaly obvyklé konstatování rozdílu mezi objevitelem a jeho ušlechtilými poňmutkami na straně jedné a španělskými dobyvateli na straně druhé. Také nová edice admirálových deníků a dalších dokumentů v překladu z ruštiny, vydaná v roce 1958, zdůrazňovala negativní důsledky Kolumbovy plavby. „*Celé dějiny více než třísetleté španělské nadvlády v Americe jsou psány potem a krví jejího mnohamilionového domorodého obyvatelstva, odsouzeného k vyhubení a otroctví, k vymírání a chudobě.*“⁴¹ Líčení událostí 16. století však autorovi slouží jen jako východisko pro konstatování, že „*hrůzy španělské conquisty*

³⁸ Viz Filip Herza, *Imaginace jinakosti: Pražské přehlídky lidských kuriozit v 19. a 20. století*, Praha 2020.

³⁹ Josef Šusta, Úvodní slovo, in: *Kolumbův lodní deník: Dvě knihy velkých činů a velkého osudu*, přel. a ed. Jan Brechensbauer, Praha 1942, s. 7–18, cit. s. 8, 17.

⁴⁰ Podklady k výstavě včetně textů na výstavní panely jsou uloženy v archivu Národního muzea v Praze, RNM–SOP, 1956, D1, Křištof Kolumbus, neinventarizováno, cit. in: Jan Hanousek, „A kdy se zase půjdeme podívat na velrybu?“ *Expozice a výstavy Národního muzea ve druhé polovině 20. století ve světle archivních pramenů* (diplomová práce), Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Praha 2018, s. 50. Viz též Bohumír Lifka, *Křištof Kolumbus. Výstava k 450. výročí smrti objevitele Nového světa – 1506 – 20. 5. – 1956* (kat. výst.), Náprstkovo museum, Praha 1956.

⁴¹ Jakov M. Svet, Doslov, in: *Cesty Kryštofa Kolumba: Deníky, listy, dokumenty*, přel. a edd. Oldřich Bělič – Jiřina Běličová, Praha 1958, s. 550–577, cit. s. 577.

blednou před systémem důsledného a soustavného vyhlazování Indiánů, vypracovaného za kolonisace USA. (...) Prvními objevy na americkém území byl položen základ k systému vykořisťování, který vznikl v období původní akumulace a dožívá svůj věk v období imperialismu. Právě proto jsou pro nás tak zajímavé Kolumbovy deníky a záznamy jeho současníků, které představují stránky krvavé kroniky vzniku éry kapitalistické výroby“.⁴²

Vymezení se vůči hrůzám kolonizace a zároveň zachování obdivu ke Kolumbovi bylo v našem prostředí o to snazší, že se Rakousko-Uhersko, potažmo české země, do zámořské kolonizace nikdy otevřeně nezapojily. Zatímco v rámci dekolonizační vlny a revizionistického proudu v západní historiografii od 50. let na obou stranách Atlantiku probíhaly stále intenzivnější debaty o dílčích aspektech zámořské expanze, o jejích dlouhodobých důsledcích a možnostech nápravy, pro české autory i čtenáře zůstávaly „jiným světem“. A stejně tak i Kolumbus zůstával oslavovaným cizincem, do nějž bylo možné projektovat vizi úspěchu nebo jej využívat jako didaktický vzor, přestože nebyl bezprostředně propojen s českými dějinami nebo českou současností.

Ačkoli se Češi skutečně jen málokdy se zbraní v ruce podíleli na podrobování obyvatel jiných kontinentů, nelze říci, že by z těchto procesů neprofitovali. Také naše země byly mezi 16. a 19. stoletím vtaženy do systému ekonomických a kulturních transferů, které podnítily industrializaci, urbanizaci, zavádění nových materiálů a technologií a celkové pozvednutí životní úrovně v rámci celého evropského kontinentu. Tyto argumenty zazněly v posledních letech v akademických i veřejných diskusích, vyvolaných migrační krizí, „válkami o pomníky“ a protirasistickými demonstracemi v USA, které se pro někoho poněkud překvapivě, byť v mírnější podobě, přelily i do České republiky. Konstatování, že i dnes v našich zemích sklízíme ovoce Kolumbovy plavby, je samozřejmě výrazně zjednodušené, nikoli ale nesprávné. Příslušnost k celku Evropy s sebou nese i závazky. Kolumbův příběh se tedy může stát východiskem k zamyšlení nad komplexními důsledky historických procesů, o nichž obvykle jen mechanicky čteme ve školních učebnicích.

⁴² Ibidem.